

МЕХАНИЗЪМ
ЗА ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ НА УЧИЛИЩНИЯ ТОРМОЗ МЕЖДУ УЧЕНИЦИТЕ В
НАЦИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ЗА ПРИЛОЖНИ ИЗКУСТВА
„СВЕТИ ЛУКА” - СОФИЯ

I. ВЪВЕДЕНИЕ И ЦЕЛИ НА НАСТОЯЩИЯ ДОКУМЕНТ

Настоящият документ има за цел да очертае рамките на единен механизъм за превенция и интервенция на насилието и тормоза, който да подпомогне институциите в предучилищното и училищното образование в техните усилия за създаване на сигурна образователна среда.

Въвеждането на общ механизъм се налага от разбирането, че реален напредък може да бъде постигнат само при прилагане на последователна и целенасочена политика, която се споделя и изпълнява от всички участници в образователния процес.

Тя регламентира целите и задачите по отношение на превенцията на насилието, както и разписва конкретни роли, отговорности и процедури за действие при възникнали ситуации на насилие и тормоз.

1. Разясняване на понятията „насилие“ и „тормоз“, както и видовете поведение, които те включват.

Насилието между учениците обхваща широк спектър от прояви. То е явление със сериозни размери и оставя дълготрайни последици върху психичното здраве и поведението както на учениците, които търпят насилие, така и върху тези, които го извършват.

Какво е насилие? По дефиниция от Правилника за прилагане на Закона за закрила на детето: „**Насилие**” над ученик е всеки акт на физическо, психическо или сексуално насилие, пренебрегване, търговска или друга експлоатация, водеща до действителна или вероятна вреда върху здравето, живота, развитието или достойнството на ученика, което може да се осъществява в семейна, училищна и социална среда.

Насилието може да бъде от възрастен към ученик, между ученици и от ученик към възрастен.

- **физическо насилие** – „причиняване на телесна повреда, включително причиняване на болка или страдание без разстройство на здравето“;

- **психическо насилие** – "всички действия, които могат да имат вредно въздействие върху психичното здраве и развитие на ученика като подценяване, подигравателно отношение, заплаха, дискриминация, отхвърляне или други форми на отрицателно отношение, както и неспособността на родителя, настойника, попечителя или на лицето, което полага грижи за ученика, да осигури подходяща подкрепяща среда".
- **сексуално насилие** – "използването на ученика за сексуално задоволяване, участието на ученик в сексуални действия, които той или тя не разбира и за които не е в състояние да даде информирано съгласие, или за които ученикът не е подготвен от гледна точка на развитието си и не може да даде съгласие, или които са в нарушение на законите или социалните табу на обществото".
- **пренебрегване** – "неуспехът на родителя, настойника и попечителя или на лицето, което полага грижи за здравето, да осигури развитието на ученика в една от следните области: здраве, образование, емоционално развитие, изхранване, осигуряване на дом и безопасност, когато е в състояние да го направи".

Тормозът, независимо от това как се упражнява, е много сериозно, оставящо травматични следи действие, защото тормозеният не може да се защити със собствени усилия. Тормозът не спира от само себе си, без външна намеса.

Какво е тормоз? Тормозът между връстници е групов феномен. Случаите на тормоз се извършват в групова среда, в присъствието на други връстници и в отсъствието на възрастни. Професор д-р Дан Олвеус определя тормоза като „повтарящи се във времето негативни действия от страна на един или повече ученици, когато някой умишлено причинява или опитва да причини травма или дискомфорт на друг ученик чрез физически контакт, чрез думи или по друг начин.“

Ключови в разбирането за тормоза са следните характеристики:

1. Злонамерена проява, която има за цел да нарани или унижи ученика.
2. Извършва се от позиция на силата, като едната страна използва доминиращата си позиция, за да нарани другата физически или психически, да я унизи или изолира от социалния живот.
3. Повтаря се многократно във времето, а не е еднократен и изолиран акт на насилие.

Проявите на тормоз най-общо могат да бъдат описани като:

Физически тормоз – блъскане, щипане, разрушаване, удряне, нанасяне на болка, спъване, затваряне в някое помещение.

Психически тормоз – подмятане, подиграване, закачане, обиди, омаловажаване, заплахи, изнудване, повреждане на личните вещи, кражба и хвърляне на вещи, заплашителни погледи, неприятелско следене; словесни изрази, които имат за цел да унижат и оскърбят ученика на база раса, пол, религия, сексуалност, увреждане или други, с което се подчертава различие от останалите. Когато е в група – под формата на изолиране, игнориране, изключване от групови дейности, избягване, одумване и разпространение на злобни слухове, натиск върху другите да не влизат в приятелски отношения с учениците, обект на тормоз.

Сексуален тормоз – представлява всяка форма на нежелано словесно, несловесно или физическо поведение със сексуален характер, имащо за цел или водещо до накърняване на достойнството на лицето и по-специално създаване на смущаваща, враждебна, деградираща (принизяваща), унижителна или обидна обстановка. Включва измислянето на сексуализирани прякори или имена, коментари за външността на някого и подигравки със сексуално значение,

неподходящо докосване, бележки и надписи със сексуално съдържание и т.н. до по-екстремни форми на нападение и насилие.

Кибернасилие и кибертормоз – насилие и тормоз, които се осъществяват в дигитална среда чрез дигитални устройства. Включват създаване и разпространение на обидни, заплашителни и подигравателни визуални материали, снимки и текстови съобщения, които уронват достойнството на ученика или го унижават: снимането на ученик с мобилен телефон и свободното разпространяване на снимки или видеозаписи без негово съгласие, кражба на самоличност/профили, обиди, разпространение на слухове в социалните мрежи и др.

Ако ученикът е въввлечен в рисковата ситуация онлайн, това винаги има своите отражения в реалния му живот. Преживяванията за ученика могат да бъдат дори по-унизителни, тъй като кибертормозът не може да бъде прекратен веднага и е достъпен до много по-голям кръг хора.

РАЗЛИКИ МЕЖДУ ТОРМОЗ И ЗАКАЧКИ ИЛИ ИГРА МЕЖДУ УЧЕНИЦИТЕ

По-голямата част от ситуациите на тормоз могат да бъдат овладени от учителите, а някои и от самите ученици. Всяка намеса изисква внимателна преценка на ситуацията и нейната тежест. На първо място важно е да се разграничат случаите, когато не се касае за тормоз, а само за игра или приятелско премерване на силите между учениците. За целта е необходимо да се наблюдава поведението на учениците, включително и на тези, които само присъстват без активно да участват. Следното би могло да помогне за правилна оценка на ситуацията:

- Ако учениците се закачат, бутат или блъскат или си разменят шегички, като при това се смеят, разменят си ролите и позициите и никой от тях няма видимо доминиращо положение, а околните не им обръщат особено внимание, то най-вероятно става дума за игра.
- Ако един от учениците е видимо напрегнат, не се усмихва, опитва се да се махне, ако ролите не се сменят, а другият ученик е в постоянно доминираща позиция и това поведение привлича вниманието на околните, то най-вероятно става дума за тормоз.
- Ако ученикът не се чувства добре от закачките и подигравките, тогава поведението може да е тормоз.
- Ако ученикът, към когото са отправени подигравките, поиска от другия ученик да спре и той или тя не спират да се подиграват, тогава става въпрос за тормоз.
- Ако ученикът, който дразни, продължава да дразни или дразни отново и отново, това е тормоз.
- Ако дразненето е за нещо, което ученикът не може да промени (височина, носене на очила, тегло, способност да чете, атлетически способности и пр.), тогава може да е тормоз.
- Ако има и други хора наоколо, които наблюдават ситуацията и окуражават или се присъединяват към ситуацията на подигравки, това е тормоз.
- Ако единият ученик е по-силен или по-популярен, по-голям на възраст или по-властен, това може да е тормоз.

Ако се касае просто за приятелска игра, учителят може да се намеси, за да предупреди учениците да внимават да не се наранят. Ако обаче наблюдаваното поведение може да бъде определено като тормоз, е необходимо да се предприемат съответните стъпки, описани в механизма.

Физическото насилие и тормоз са формите, които възрастните най-често забелязват и затова мерките за справяне обикновено са насочени именно към тях. Психическото насилие и тормоз по-трудно могат да бъдат установени, тъй като не са така видими, а и учениците, от своя страна, нямат нагласата да споделят с възрастните своите преживявания.

Проблемът се задълбочава, когато психическото насилие и тормоз като обидните думи и прякори, социалното изолиране и други се подценяват от възрастните и се считат за нормална част от процеса на социализация и израстване на учениците. Ето защо е важно да се обърне внимание още при първите признаци за съществуването на насилие и тормоз.

Признаци, по които може да се разпознаят насилието и тормозът:

Разпознаването на насилие и тормоз включва следните физически и поведенчески признаци:

- различни по вид и цвят натъртвания, включително синини, постоянни или чести червени петна, включително от пръсти, насинени очи, следи от ухапване;
- неправдоподобни или объркани обяснения за травмите, включително едностранни отговори;
- безпокойство и крайности в поведението – от агресивност до пасивност;
- лоша представа за себе си – учениците смятат, че са заслужили насилието;
- прекалена отстъпчивост на ученика и оставяне без протест да се прави каквото и да било с него;
- влошаване на здравословното състояние, което включва прилошавания, главоболие, отпадналост;
- влошаване на успеха от обучението и чести отсъствия от училище;
- чести отсъствия от определени часове, например от физическо възпитание и спорт;
- ученикът може да стане затворен и изолиран, да не желае да контактува с връстниците си;
- агресивно поведение и/или поведението, насочено към привличане на вниманието, упорито непослушание, самонараняване;
- внезапни избухвания, които са необичайни за възрастта или нивото на развитие на ученика;
- бягане и криене, включително зачестили бягства от училище;
- загуба на доверие, неучастие в общите занимания в училище, ниска самооценка;
- употреба на алкохол, медикаменти, занемаряване (постоянно обличане на едни и същи дрехи или отказ да сресва косата си);
- психосоматични симптоми като болки в стомаха, главоболие, гадене и др., оплаква се, че сънува кошмари и сънят му е нарушен.
- различни прояви на сексуализирано поведение (имитация на сексуален акт, разголване, използване на език, свързан със сексуални действия и т.н., които са нехарактерни за съответната възраст).
- наблюдават се промени в навиците или в използването на интернет и социалните мрежи.

II. ПОЛИТИКА ЗА ПРЕВЕНЦИЯ И ИНТЕРВЕНЦИЯ НА НАСИЛИЕ И ТОРМОЗ

1. Принципи, ценности, философия

Политиката за превенция и интервенция на насилието и тормоза се основава на споделени ценности, философия, норми, правила и традиции за участие и взаимодействие на директора, педагогическия и непедagogическия персонал, родителите и учениците в изграждането на сигурна среда. Тя трябва да се базира на основни принципи и положения, да съдържа цели, стратегии, очаквани резултати и отговорности за всички участници в процеса на предучилищното и училищното образование.

Основни цели на политиката за превенция и интервенция на насилието са:

- Да създаде позитивна култура и климат в училището;
- Да повиши осведомеността на всички участници в процеса на училищното образование, че насилието е неприемливо поведение;
- Да разработи система за превенция, която създава условия за превантивна работа с класа и включва учениците в образователни дейности, семинари, работилници, които да ги запознаят с различните форми на насилие и тормоз, да възпитават уважение и толерантност към различията, да развиват чувствителност към границите на другия, етика на взаимоотношенията, кое поведение е приемливо и кое – не, как да се реагира на неприемливо поведение, др.
- Да създаде система за интервенция, като разработи или разясни съществуващи правила и процедури във връзка с всяка една проява на насилие и тормоз, вкл. по отношение на идентифициране и сигнализиране;
- Да създаде система за предоставяне на подкрепа за пострадалите и въввлечените в ситуацията на насилие и тормоз;
- Да развие устойчива система за изграждане на капацитет у всички участници в образователния процес под формата на обучителни дейности, механизми за сътрудничество с други, външни за училището, служби, организации или институции, изграждане на ефективна система за дежурства и др.;
- Да създава механизми за проследяване на ефективността от дейностите по превенция и интервенция.

За сигурна образователна среда и нулева толерантност към насилие и тормоз са необходими:

- системни усилия за възпитаване у учениците на социални умения и нагласи, които не допускат насилие във взаимоотношенията;
- подобряване на физическата среда (с фокус върху стаите, общите помещения, бюфета, както и санитарните помещения), която не съдържа предпоставка за изява на агресивното поведение и в същото време създава условия за формирането на класа като общност;
- работа с нагласите към ученето, които намаляват съревнователния елемент между учениците за сметка на екипната работа и споделяне на проблеми в общността на класа, както и проектно базирано обучение, включително и изнесени дейности, които дават отлични резултати в тази посока;
- последователни стъпки за разбиране на последиците от насилието и тормоза и мерки

за подкрепа на учениците за справяне с неприемливото поведение, които не наблягат на наказанието.

Превенцията на насилие и тормоз включва комплекс от мерки, които имат за цел ограничаване и/или елиминиране на предпоставките и рисковите фактори, допринасящи за насилието. Превенцията поставя приоритет върху дейности на равнище клас, например създаване на правила на отношения в класа, морално възстановяване на щета, тематични дискусии, регулярно провеждани в часа на класа или по друго време. Дискусиите са възможност в класа да се поставят за обсъждане въпроси, които вълнуват или смущават учениците, като по този начин се създава пространство за мислене и отработване на агресията чрез говорене, разиграване на ситуации, тяхното обсъждане и съответно осмисляне и развиване на нови умения и модели за ненасилствени отношения и поведение.

Интервенциите (реакциите) включват отговора на институцията при възникнали ситуации на насилие и тормоз. Това са последователни действия и мерки, които целят спиране и разрешаване на възникнала вече ситуация на насилие, тормоз и криза и се реализират, като отчитат индивидуалните потребности на всеки ученик, въвлечен пряко или косвено в ситуацията, като се прилага принципът на най-добрия интерес на ученика.

2. Разработване на система от мерки за реализиране на сигурна образователна среда

2.1. Създаване на координационен съвет

Координационният съвет отговаря за планиране, проследяване и координиране на усилията за справяне с насилието и тормоза.

Съветът се ръководи от заместник-директор и/или друг педагогически специалист, определен от директора, и включва в състава си училищен психолог/педагогически съветник, учители, ученици и родители.

2.2. Оценка на ситуацията

Оценката се организира от ръководството на институцията и се осъществява от координационния съвет в началото на учебната година.

2.3. Изготвяне на план за превенция и интервенция на насилието и тормоза

Планът за изпълнение се изготвя и реализира от координационния съвет и се утвърждава от директора с продължителност от една учебна година, като се актуализира в началото на всяка учебна година.

2.4. Дейности по превенция

Дейности по превенция на равнище институция

- **Създаване на етичен кодекс на училищната общност** съгласно ЗПУО. Етичният кодекс на училищната общност включва всички участници в училищното образование.
- **Създаване на единни училищни правила**, които да станат част от Правилника за дейността на институцията. Този процес е от две стъпки:
 - 1) Изработване на правила на поведение и ценности от всеки клас;
 - 2) Обобщаване на правилата на ниво институция и вписване в Правилника за дейността на институцията.

- **Внасяне на промени в Правилника за дейността на институцията при необходимост.**
- **Запознаване на цялата училищна общност с определението, проявлението и последиците от насилието и тормоза.**
- **Подобряване на системата от дежурства с оглед недопускане на насилие и тормоз.**
- **Повишаване квалификацията на педагогическия персонал за работа с програмите, включително реализиране на специализирани обучения за определени категории от работещите в институциите на училищното образование за превенция и справяне с насилието и тормоза.**
- **Информирание и актуализиране на информацията за наличните ресурси в общността - съществуващи услуги и програми за превенция и противодействие на насилието и тормоза в училището.**

Дейностите за превенция на ниво клас включват:

- Учениците и учителят създават **правила за поведение** на класа (описано като първа стъпка от създаването на единни училищни правила в 2.4. Дейности по превенция на равнище институция).
- **Обучителни дейности** и работа с класа, в които водеща роля има класният ръководител. При работата на равнище клас следва да се прилагат всички форми на групова работа, дискусии, решаване на казуси, ролеви игри, споделяне на опит, като се използват възможностите на учебната програма, вкл. теми от глобалното, гражданското, екологичното, здравното, интеркултурното образование, часа на класа, различни извънкласни и извънучилищни дейности. Целта е да се създаде пространство, в което се говори открито за насилието и тормоза и се работи за формирането у учениците на нагласи и социални умения за здравословно и ненасилствено общуване, емпатия, толерантност и уважение към различията, решаване на конфликти и др.

Основните теми могат да бъдат:

1. Правата на учениците и отговорностите, които те създават по отношение на околните.
 2. Ценностите – какво са, какви могат да бъдат, как се проявяват в поведението, как се прилагат в ежедневието?
 3. Какво представляват насилието и тормозът, разпознаваме ли ги, как можем и на кого да съобщаваме за случаи на насилие и тормоз?
 4. Какви са преживяванията на извършителя, последователите, потърпевшия и наблюдателите?
 5. Как се чувстваме, когато видим прояви на насилие и тормоз и какво правим? Какво можем да направим?
- **Използване на подхода, ориентиран към учениците, на подхода за работа с връстници, осигуряване на условия за участие на учениците, които да станат естествените помощници при реализирането на дейностите по превенция (ползване на организацията на ученическите съвети, различни инициативи, идващи от учениците и др.);**
 - **Провеждане на тематични родителски срещи.**

2.5. Дейности по интервенция

Дейности по интервенция на ниво институция

Дейностите по интервенция на ниво институция задължително се включват в Годишния план за дейността на институцията и се приемат на първия педагогически съвет за учебната година. Включват:

- **Водене на дневник със случаи и процедури за управление на информацията**

Дневникът със случаи се създава за целите на анализа и планирането на цялостна политика за превенция и интервенция на насилието и тормоза. В него се документират единствено ситуациите, съответстващи на второ и трето ниво според приетата класификация (Приложение 1), при които е необходима и намесата на координационния съвет. В Дневника със случаи се описва следната информация: дата, клас, участници, вид насилие и ниво, какво е предприето като действие, подпис на служителя.

На базата на вписаните ситуации координационният съвет извършва анализ и оценка на риска от продължаване на насилието и тормоза. Координационният съвет е отговорен за анализа и разпознаването на ученици, които участват и се въвличат в ситуации на насилие и тормоз, без значение дали извършват проявите или са пострадали от насилието. От анализа координационният съвет дава становище за индивидуална работа по случай с ученик, който се намира в ситуация на риск по смисъла на Закона за закрила на детето и Закона за предучилищното и училищното образование, предлага мерки и конкретни интервенции, които могат да бъдат индивидуална, групова работа и др. Координационният съвет дава становище и насочва ученика към допълнителна подкрепа за личностно развитие на ученик в риск.

Дневникът се съхранява при психолога или педагогическия съветник, а при липса на такъв специалист – при друг член на координационния съвет, определен от директора на училището.

- **Инициране на работа по случай, включително насочване на случая към други служби**

При случаи от трето ниво, както и по преценка при случаи от второ ниво, незабавно се уведомява Дирекция „Социално подпомагане” (Отдел „Закрила на детето” - 03Д) и/или полицията. Уведомените институции започват проверка на сигнала по реда на *Координационния механизъм за взаимодействие при работа в случаи на деца, жертви на насилие или в риск от насилие, и за взаимодействие при кризисна интервенция*, в който следва да се включи представител на институцията (класен ръководител, училищен психолог). Индивидуалната работа по случай с ученик се осъществява интегрирано от мултидисциплинарен екип. При становище от координационния съвет в училището за инициране на работа по случай или ако не се свика *Координационен механизъм за взаимодействие при работа в случаи на деца, жертви на насилие или в риск от насилие, и за взаимодействие при кризисна интервенция*, психологът следва да иницира работа по случай с ученика в училището.

Всеки служител в училището е длъжен при установяване на случай на насилие и тормоз незабавно да уведоми директора на институцията.

Дейности по интервенция на ниво клас

Отнасят се до всички ситуации на насилие и тормоз според приетата класификация (Приложение 1).

- **Обсъждане между учениците и класния ръководител** с цел изясняване на възникнал проблем, влиянието върху всички участници и свидетели, последствията, както и възможните решения.
- **Съвместни действия между класен ръководител или учител и психолог и включване на външни специалисти.**

Може да се организират допълнителни занятия с целия клас с подкрепата на психолога. За целта би могъл да се покани и външен за училището специалист.

- **Използване на посредник при разрешаване на конфликта.**
- **Провеждане на тематична родителска среща.**

3. Работа с родители

Включването на родителите е важна част от реализирането на цялостната политика и важно условие за нейната ефективност. Съгласно училищните политики родителите се привличат като партньори в дейностите по превенция и интервенция.

Партньорството с родителите за съдействие по превенция на насилието и тормоза може да се осъществява чрез:

- Провеждане на тематична родителска среща, в която учителите да запознаят родителите с цялостната политика, да им се представят основните моменти в механизма и да се дискутира тяхната готовност да участват.
- Покана към родители, които да се включат, като представят своите професии, хобита, интереси, така че да направят видима връзката между образованието и приложението му в живота.
- Идентифициране на родители, които могат да бъдат посредници за осъществяване на връзка между училището и други организации и институции. Родителското съдействие може да има различни измерения, като:
 - родители – специалисти от областта на помагащите професии (психолози, социални работници, медиатори, лекари) или други професии, които могат да бъдат полезни и с чиято помощ могат да се реализират училищни инициативи;
 - родители, изявили желание да бъдат посредници между училището и родителите или други организации и институции, когато това се налага.

Партньорството с родителите в случаи на интервенция: във всички случаи е необходимо родителите на участващите в ситуацията на насилие или тормоз ученици да бъдат уведомени за случилото се, както и за предприетите от институцията действия за разрешаване на ситуацията. Насоки към учителя за разговор с родителите:

- Добре е разговорът да бъде започнат със силните страни на учениците и след това да се представи ситуацията. Това ще помогне за свалянето на напрежението още в началото.
- Добре е останалите родители от класа също да бъдат информирани за ситуацията и предприетите действия с цел изясняване на неизвестните и сваляне на напрежението. По този начин се ограничават различни интерпретации и спекулации поради непознаване на ситуацията. Родителите трябва да бъдат информирани, че критиките, обидите и negliжирането на другия ученик или ученици от тяхна страна са

недопустими и само ще задълбочат конфликта.

- Разговорът трябва да бъде проведен на подходящо място, в партньорски взаимоотношения, като се остави отворено пространство за споделяне на техните опасения и гледни точки; от разговора могат да бъдат изведени конкретни договорености - кой какво може да предприеме и какво се очаква като резултат. Конструктивно е учителят да дава конкретни препоръки на родителите какво биха могли да направят и да обсъжда дали това е според възможностите им. По преценка, учителят може да насочи родителите за консултация с училищния психолог или с други специалисти при необходимост.

Насоки за работа с родители, когато не съдействат:

В случай че родителите отказват да съдействат или по някакъв начин възпрепятстват действията на училището, учителят следва да се обърне към координационния съвет и случаят да се обсъди.

4. Ресурсна обезпеченост

4.1. Ръководството на училището е необходимо да осигурява:

- ежегодно обучение на служителите по теми, свързани с насилието и тормоза;
- обучени специалисти за интервенция в ситуации на тормоз в институцията, а при липса на такива да се обърне към външни за институцията специалисти, които са обучени за интервенция в ситуации на тормоз;
- информация, материали по темата за насилието и тормоза в училището, информация за наличните ресурси в общността и други.

4.2. Министерството на образованието и науката е необходимо да осигурява:

- проучване на необходимостта от повишаване на квалификацията на педагогическите специалисти в областта на справяне с тормоза в образователните институции;
- обучения чрез включване на тематични области, свързани с насилието и тормоза, в Националната програма за квалификация, посредством оперативни програми и други.

Приложения:

Приложение 1: Класификация на формите на насилие и тормоз и предприемане на съответни действия

Приложение 2: Насоки за интервенция

Приложение 3: Кога, кой и къде може да подава сигнал за ученик в риск?

ПРИЛОЖЕНИЕ 1: КЛАСИФИКАЦИЯ НА ФОРМИТЕ НА НАСИЛИЕ И ТОРМОЗ И ПРЕДПРИЕМАНЕ НА СЪОТВЕТНИ ДЕЙСТВИЯ

<p>ПЪРВО НИВО – НАРУШАВАНЕ НА ПРАВИЛАТА:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Форми на физическо насилие са например: леко удряне, бутане, щипане, драскане, дърпане на коса, хапане, замърсяване или разрушаване на нечия собственост. • Форми на психическо насилие са например: Омаловажаване, клюкарене, обиждане, осмиване, засрамване, подвикване, ругаене, клеветене, подигравки, унижение, заплахи, нецензурни/неприлични коментари, измисляне на прякори, изключване от групови или съвместни дейности, фаворизация/предпочитания, базирани на различие, разпространяване на слухове. • Форми на сексуално насилие са например: показване на неприлични жестове и действия, вербален тормоз със сексуално съдържание, разпространение на истории и изображения със сексуален подтекст, съблазняване от друго дете или възрастен, злоупотреба с власт при подстрекаване, изнудване, склоняване и/или принуждаване към сексуални действия. • Форми на кибернасилие са например: обидни колажи, снимки, видеа, коментари, обаждания и изпращане на обидни съобщения (SMS, MMS, съобщения в социалните мрежи, др.), използване на дискриминативни и обидни етикети, използване на език на омраза, кражба на профили. 	<p>На първо ниво действията се предприемат от класен ръководител или учител заедно с родител, като се осъществява педагогическа работа – индивидуално, за група ученици, или за целия клас.</p> <p>При наличие на щети от материален характер, те се възстановяват.</p> <p>Ако педагогическата работа не дава резултат и насилственото поведение се повтаря, а последствията са по-сериозни, то тогава следва да се предприемат действия, предписани за ситуации от второ или трето ниво.</p>	<p>Ситуациите от първо ниво не се регистрират в Дневника със случаи, защото са първа проява на насилие и не се тълкуват като тормоз.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1) Прекратяване на ситуацията и успокояване/интервенция към всички участници. 2) Класният ръководител подробно се информира за случилото се от всички свидетели и участници в ситуацията на насилие. 3) Уведомяване на родител от класния ръководител. 4) Консултации – предприемане на индивидуални разговори с участниците от класния ръководител. 5) Мерки и действия от страна на класен ръководител – намиране на решение, което удовлетворява страните и служи за пример на наблюдателите. 6) Проследяване изпълнението на предприетите мерки и действия.
--	---	--	--

ВТОРО НИВО – ПОВТАРЯНЕ НА ЕДНИ И СЪЩИ НАРУШЕНИЯ НА ПРАВИЛАТА ИЛИ НАСИЛИЕ С ПО-СЕРИОЗНИ ПОСЛЕДИЦИ – ТОРМОЗ:

- **Форми на физически тормоз** са например: шамаросване, удряне, стъпкване или късане на дрехи, ритане, обграждане, плюене, отнемане и разрушаване на нечия собственост, дърпане на нечий стол изпод него, дърпане за уши или коса.
- **Форми на психически тормоз** са например: изнудване, заплашване, несправедливо наказание, забрана за общуване, отхвърляне и манипулация, подигравки, отправени пред целия клас, публично унижение, обиди; интриганстване, разпространяване на слухове, публично отхвърляне и игнориране, неприемане, манипулиране и използване.
- **Форми на сексуален тормоз** са например: сексуално докосване, показване на порнографски материали, показване на интимни части на тялото и сваляне на дрехи, подтикване или принуждаване към сексуални действия, заснемане в сексуални пози.
- **Форми на кибертормоз** са например: непоискано заснемане и разпространяване на снимки и видео, злоупотреба с влогове, блогове, форуми, социални мрежи, заснемане и разпространение без разрешение, унизителни за ученика снимки/ видео, кражба на профил и използване език на омраза.

На второ ниво действията се предприемат от класен ръководител заедно с психолог, председател или представител на координационния съвет и задължително участие на родител, като се уведомява директорът.

По преценка се подава сигнал до ОЗД и/или до полицията. Координационният съвет прави оценка на риска и може да даде становище за инициране на работа по случая.

Ако присъствието на родител не е в най-добър интерес на ученика, например би го наранил, застрашил безопасността му или би нарушил училищната процедура, трябва да се уведоми директорът, който следва да се обърне към отдел закрила на детето.

Ситуацията на тормоз се описва в Дневника със ситуации от свидетеля на случилото се или класния ръководител.

Възстановяване на щети при наличие на такива.

- 1) Прекратяване на ситуацията и успокояване/ интервенция към всички участници.
- 2) Класният ръководител подробно се информира за случилото се от всички свидетели и участници в ситуацията на насилие. Всеки служител, който е станал свидетел на насилието, може да подаде сигнал към ОЗД.
- 3) Класният ръководител съобщава на Координационния съвет за случая и по преценка на директора подава сигнал от името на институцията до ОЗД и/или полицията и се иницира работа по случая.
- 4) Уведомяване на родител.
- 5) Мерки и действия – работа на координационния съвет: анализ на ситуациите от регистъра и предприемане на работа по случая.
- 6) Проследяване изпълнението на предприетите мерки и действия.

ТРЕТО НИВО – СИСТЕМНА ЗЛОУПОТРЕБА, КАКТО И СИТУАЦИИ, В КОИТО СЪЩЕСТВУВА ОПАСНОСТ ЗА ЖИВОТА И ЗДРАВЕТО ЗА КОЙТО И ДА Е ОТ УЧАСТНИЦИТЕ В СИТУАЦИЯТА:

- **Форми на физически тормоз** са например: сбиване, задушаване, събаряне, причиняване на изгаряния и други наранявания, намушкване с остър предмет, провесване от прозорец или високо място, ограничаване на движението, лишаване от храна, излагане на ниски или високи температури и заплашване с оръжие.
- **Форми на психически тормоз** са например: сплашване, изнудване със сериозни заплахи, насилствено отнемане на пари и вещи, клетви, които накърняват сериозно достойнството, публично унижение, ограничаване на движението, склоняване за употреба с психоактивни вещества, включване в антисоциални групи и организации, изолация, групово измъчване на индивид или група и организиране на банди, последиците от които нараняват други.
- **Форми на сексуален тормоз** са например: съблазняване от друг ученик, злоупотреба с власт при подстрекаване, изнудване, склоняване и/или принуждаване към сексуални действия, блудство, изнасилване, кръвосмешение.
- **Форми на кибертормоз** са например: повторно действие на непоискано заснемане и разпространение на снимки и видеозаписи, злоупотреба с влогове, блогове, форуми, социални мрежи, профили и лични данни, заснемане без разрешение, заснемане и разпространение на сцени на насилие, разпространение на записи и снимки и видео на детска порнография

На трето ниво се уведомява незабавно ОЗД и/или органите на полицията. Действията на ниво институция се предприемат от директора заедно с координационния съвет със задължително участие на родител и компетентни власти, организации и услуги (центрове за социална работа, здравни центрове, отдел за закрила на детето, полиция и др.)

Ако присъствието на родител не е в най-добър интерес на ученика, например би го наранил, застрашил безопасността му или би нарушил училищната процедура, директорът следва да информира отдела за закрила на детето, център за социална работа и/или полицията.

При материална щета се съставя Протокол за възстановяване на щетата.

Ситуацията на тормоз от трето ниво се описва в Дневника със случаи, като по тях се предприема интензивна работа, включваща всички участници; правят се оценки на потребностите и план за действие, както и се инициират процедури в съответствие със Закона за предучилищното и училищното образование.

- 1) Прекратяване на ситуацията и успокояване/интервенция към всички участници.
- 2) Класният ръководител подробно се информира за случилото се от всички свидетели и участници в ситуацията на насилие. Незабавно се уведомява директорът и се подава сигнал към ОЗД и/или органите на полицията.
- 3) Уведомяване на родител.
- 4) Консултации – предприемане на индивидуални разговори с участниците
- 5) Мерки и действия от страна на координационния съвет, интензивна работа по случая, информиране и насочване към други служби и/или услуги от страна на директора. Ако друга организация или услуга е въввлечена в работата с ученика, институцията установява връзка с тези организации или услуги и синхронизира дейностите.
- 6) Проследяване изпълнението на предприетите мерки и действия.

ПРИЛОЖЕНИЕ 2. НАСОКИ ЗА ИНТЕРВЕНЦИЯ

Намесата и справянето с конкретни ситуации на тормоз и насилие е част от цялостната политика на институцията срещу насилието. Намесата на възрастните следва внимателно да се обмисли и планира. Тя трябва да бъде последователно прилагана от цялата училищна общност, за да бъде максимално ефективна.

Важно е да не бъдат омаловажавани и първите прояви на влошаване на отношенията между учениците, както и поведението, което е неприемливо. Тези ситуации представляват първо ниво от приетата класификация (Приложение 1). Необходимо е още при най-малките сигнали и съмнения за тормоз да се предприемат стъпки, за да се предотврати ескалация на насилието и да се изпрати ясно послание, че такова поведение няма да бъде толерирано. Вниманието трябва да бъде насочено както към проявите на физически тормоз, така и към неговите социални и психологически измерения.

1. Прекратяване на ситуация на насилие и тормоз

Задължение на всеки служител на институцията е да се намеси, за да прекрати ситуация на насилие/тормоз, на която е станал свидетел или за която е получил сигнал (от ученик, родител или друг служител от училището):

- в случай на физически тормоз учениците трябва да бъдат разделени и да се прекрати физическият контакт между тях незабавно; когато има опасност за живота на ученика, неговото здраве и физическия интегритет може да се използва разумна физическа сила под формата на избутване, издърпване, задържане на място.
- не трябва веднага да се разпитва за случилото се, да се обсъждат причините за насилието или да се изяснява ситуацията. Това може да се случи на по-късен етап. Важното е учителят ясно да обяви пред всички, че това е насилие и то е недопустимо поведение. В този момент не е добре да се разпитва за подробности и ученикът, който е потърпевш, особено в присъствието на ученика, който е нанесъл насилието/тормоза и на други ученици, защото това може да урони неговото достойнство. Фокусът на интервенцията трябва да бъде насочен към учениците, станали свидетели на насилието, към средата, а не към активните участници и потърпевшите в ситуацията на насилие;
- когато става въпрос за първа проява, която не е тежка по отношение на нанесената вреда, може да се приложи подходът за възстановяване на щетата или да се наложи друга предварително съгласувана мярка.

2. Подход за възстановяване на щетата

Подходът за възстановяване на щетата се основава на принципа, че „всяка щета, нанесена на друг, трябва да бъде възстановена“ и включва съответните действия в тази посока. Важно е преди да се прилага, подходът да бъде предварително съгласуван с цялата общност, включително и с учениците, и да бъде част от политиката на институцията. Възстановяване на щетата е принцип, който предполага, че хората правят грешки. Грешките следва да бъдат поправени, като същевременно не се налагат наказания. Този принцип подчертава поемането на отговорност за неприемливо поведение и за позитивно решаване на проблема. Възстановяването на щетите успешно може да се прилага за материални и за нематериални щети.

Подходът за възстановяване на щетата изисква време и по-задълбочен разговор с ученика, който е извършил насилие, за да му се помогне да разбере какви са последствията от неговата постъпка. Поради тази причина е най-добре този подход да се приложи от класния ръководител или психолога. Важно е учителят със спокоен и умерен тон, както и с държанието си, да покаже ясно, че проблемът е в начина на поведение, а не в личността на самия ученик, и че се действа с оглед отново да се възстановят ценностите, към които цялото училище се придържа, а не за да бъде наказан:

- като първа стъпка класният ръководител изслушва ученика. Не е желателно ученикът да се изслушва съвместно с потърпевшия ученик;
- ключов момент във възстановяването на щетата е, че класният ръководител разговаря с ученика, а ученикът сам предлага как ще поправи грешката си, с което отново ще се възстанови нарушената ценност. С това негово предложение трябва да се съгласи и ученикът, който е потърпевш от насилието. Този процес се медира от ангажирания в случая класен ръководител или психолога;
- след изясняване на ситуацията и постигане на договореност класният ръководител за определен период от време проследява поведението на учениците и дава обратна връзка. Учителят може да потърси съдействие и от другите учители, които също да наблюдават поведението на учениците и да реагират своевременно. Психологът също може да подпомогне работата на учителя, като наблюдава ученика във взаимоотношенията му с другите ученици и даде насоки за действията и мерките, които учителят да предприеме при необходимост;
- при преценка ученикът може да бъде насочен към услуги в общността (виж точка 4. Насочване на ученика и неговите родители към програми и услуги в общността).

3. Действия при инцидент, криза или при повторна ситуация на насилие или тормоз

При повторна ситуация на насилие или когато има случай на инцидент или криза се следват предписанията от механизма, описани в Приложение 1. Класификация на формите на тормоз и предприемане на съответни действия:

- при инциденти и кризи се препоръчва работа в групов формат (например работа с целия клас), като кризисната интервенция е от минимум 45 минути до 1 час и 30 мин. в определени рамки – затворено пространство, в което участниците не допускат нови лица, и др. Предлага се пространство, в което да се вентилират емоциите от преживяното и да се даде възможност за преработка. Най-подходящо е тази интервенция да бъде извършвана от психолога, а при липсата на такъв специалист веднага да се потърси съдействие от Националната мобилна група за психологическа подкрепа, състояща се от кризисни психолози към МОН, мобилна група или специалист от услуга в общността или мобилни кризисни психолози от Държавната агенция за закрила на детето. Честа спонтанна реакция на възрастните е заставането на страната на „жертвата” и наказване на „насилника”. Ключово при интервенцията на възрастните е приемането на разбирането, че ученикът, обект на тормоз, не се нуждае от състрадание, а ученикът, извършител на тормоз, не се нуждае от наказание, особено което го унижава, а от разбиране и емпатия (съпреживяване), за да може той да развие това чувство към другите.
- работата с ученици, които са обект на тормоз, трябва да бъде насочена към формиране

на умения за справяне с подобно поведение. Важно е класният ръководител да поговори с ученика, по възможност още същия ден (или веднага след като е разбрал за случая, ако се касае за ситуация, за която е научил случайно) и да разбере какво точно се е случило. Ако е необходимо, отделни факти могат допълнително и дискретно да бъдат проучени;

- погрешно е открито и публично пред другите ученици да се оказва подкрепа на потърпевшия ученик, защото това допълнително ще урони достойнството на ученика пред неговите връстници. При този първи разговор е важно да се предложи на ученика подкрепа, като се разговаря с него какво точно ще му помогне да се почувства сигурно;
- необходимо е да се подчертае поверителността на разговора, като се спомене кои ще бъдат уведомени за случилото се;
- ученикът трябва да почувства доверие и сигурност за споделяне, което е особено важно, ако насилието се повтори. Може да му се предложи да поговори с психолога в институцията;
- не е препоръчително да се прави среща между ученика, върху който е упражнено насилието, и ученика, който е извършил насилието, с цел да се помирят и да се разберат. Такива срещи могат да доведат до неблагоприятни последици. При създаване на необходимите условия и след съответно обучение на специалистите в училището може да се реализира медиация с цел възстановяване на моралната щета и взаимовръзките между учениците;
- наблюдавайте ученика в следващите дни, за да се уверите как се чувства и при необходимост отново разговаряйте с него;
- необходимо е да се работи с наблюдателите не само на нивото на превенцията, но и след ситуация на тормоз;
- не се отстраняват наблюдателите, когато се прекратява или управлява ситуация на тормоз, като всички, които са били там, следва да видят какво се прави съгласно правилата на институцията;
- валидират се правилата и етиката на поведението и се подкрепят тези, които са се намесили в защита на ценностите на институцията. На останалите се споделя очакването да направят същото, ако се случи отново;
- насърчават се отговори на насилието с думи, търсене на помощ и съобщаване за случая;
- при преценка ученикът може да бъде насочен към услуги в общността.

4. Насочване на ученика и неговите родители към програми и услуги в общността

Насочването на ученика и неговите родители към консултация и психологическа работа следва да се осъществява от психолог или ако няма такъв – от класния ръководител. Насочващият трябва да е запознат с услугите в общността и да даде пълна и конкретна информация на родителите за възможните услуги и програми – къде може да се консултират, колко струват консултациите, какво представляват консултациите, какъв е методът на работа и т.н. Всяко училище следва да има актуална информация за наличните услуги в общността като центрове за превенция и консултативни кабинети към местните комисии за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните, центрове за обществена

подкрепа, комплекси за социални услуги, общински съвети по наркотичните вещества, програми, предлагани от неправителствени организации и др. Важно е насочването да се направи конкретно и с грижа, за да могат родителите и ученикът да се възползват, а не да го приемат като мярка за наказание.

5. Действия при насилие на ученик срещу член на екипа на институцията

Действието се прекратява незабавно от възрастен, който е в близост до мястото на извършеното насилие.

Оказва се помощ, в случай че има пострадал/пострадали.

Ученикът трябва да бъде отделен с оглед на възстановяване на сигурността. Отделянето на ученика може да бъде временно до успокояването му, осъществява се психологическо консултиране/кризисна интервенция.

Уведомяват се родителите на ученика.

С ученика започват дейности за установяване на причините, изясняване на ситуацията, оценка на проблема. С него задължително разговаря психолог. Последният дава становище след оценката на проблема и поведението за целите на вземането на решение за последствията от педагогическия съвет.

Училището организира провеждане на педагогически съвет за вземане на решение за последващи действия. Обсъждат се възможни действия и се прави план за работа с ученика.

6. Действия при насилие на възрастен срещу ученик

При насилие на възрастен над ученик незабавно се подава сигнал към ОЗД и/или полицията и се свиква Координационният механизъм за дете в риск.

Училището извършва последователни действия, описани в Приложение 3: Кога, кой и къде може да подава сигнал за дете в риск?

С пострадалия ученик разговаря психолог, който прави оценка и изготвя становище.

ПРИЛОЖЕНИЕ 3:

КОГА, КОЙ И КЪДЕ МОЖЕ ДА ПОДАВА СИГНАЛ ЗА ДЕТЕ В РИСК?

1. Кога се подава сигнал за дете в риск?

Съгласно Закона за закрила на детето (чл. 7, ал. 1) „Лице, на което стане известно, че ученик се нуждае от закрила, е длъжно незабавно да уведоми дирекция „Социално подпомагане”, Държавната агенция за закрила на детето или Министерството на вътрешните работи.

Съгласно ал. 2 „Същото задължение има и всяко лице, на което това е станало известно във връзка с упражняваната от него професия или дейност, дори и ако то е обвързано с професионална тайна”.

2. Кой подава сигнал за дете в риск от насилие и тормоз?

При идентифициране на случаи на насилие и тормоз на ученици в училището директорът на институцията следва да бъде незабавно уведомен. От страна на институцията сигналът се подава от директора.

Всеки член на институцията, който е станал свидетел на ситуация на насилие и тормоз, е длъжен незабавно да уведоми ОЗД и/или полицията.

Съгласно Правилника за прилагане на Закона за закрила на детето (чл. 10, ал. 5) в случаите, отнасящи се до насилие над ученик, се разглеждат и анонимни сигнали.

В случай на подозрение за ситуация на тормоз, всеки служител в институцията може да проведе консултация, като се свърже с Националната телефонна линия за деца и разговаря с консултант на телефон: 116 111, а в ситуации на кибернасилие и кибертормоз – с Националния център за безопасен интернет на телефон: 124 123 или чрез сайта: www.safenet.bg.

3. Къде може да се подава сигнал за дете в риск от насилие и тормоз?

Към Държавната агенция за закрила на детето функционира Национална телефонна линия за деца 116 111, която работи 24 часа в денонощието. Линията е с национално покритие, достъпна от територията на цялата страна, напълно безплатна за обаждачите се, независимо дали звънят от стационарен или мобилен телефон. Националната телефонна линия за деца предоставя консултиране, информиране и помощ по всякакви въпроси и проблеми, свързани с деца. Към нея при необходимост могат да се обръщат за съдействие и професионалисти. В случаи, касаещи насилие и тормоз в интернет (кибернасилие и кибертормоз), сигнал може да се подава към Националния център за безопасен интернет. Към центъра функционира консултативна линия, отворена в работните дни между 10,00 и 16,00 часа на телефон: 124 123, имейл: helpline@online.bg и чат в сайта: www.safenet.bg. Консултациите на линията са анонимни и на нея могат да се свързват както ученици, така и професионалисти и родители.

Сигнал може да бъде подаден и към националния телефон за спешни повиквания: 112.

Според Координационния механизъм, в случай че сигналът за насилие бъде приет от някой от визираните органи за закрила – получен от дирекция „Социално подпомагане“ (отдел за закрила на детето), Държавната агенция за закрила на детето или Министерството на вътрешните работи, съгласно чл. 7 от Закона за закрила на детето той е длъжен да уведоми за това останалите незабавно до 1 час от регистриране на сигнала, включително по телефон и факс. Сигналът се изпраща в дирекция „Социално подпомагане“ по настоящия адрес на ученика. Съгласно Координационния механизъм във всеки един отдел „Закрила на детето“ при дирекция „Социално подпомагане“ началникът на отдела е на разположение, като той определя отговорен социален работник. В отдел „Закрила на детето“ определеният отговорен социален работник извършва проверката на сигнала до 24 часа от неговото постъпване.

При проучването на сигнала социалният работник може да потърси съдействие от страна на училището – информация за ученика, за взаимоотношенията му с учениците, впечатленията на учителите, т.е. информация, с която да бъде направена оценка на случая. При проучването на сигнала и предприемането на действия се изисква работа в екип от страна на различни специалисти, за да се направи точна оценка и да бъдат съгласувани действията на различните специалисти.

В случай че бъде установен риск за ученика, трябва да бъдат предприети мерки за закрила и да започне работа по случая. Изготвя се общ план, в който се описват планираните мерки, като социалният работник е отговорен и следи за изпълнението на плана. Мултидисциплинарният екип на местно равнище следва да си постави единна стратегическа цел, за постигането на която следва да изготви съвместен план за действие с разписани конкретни задачи със срок за изпълнение. Всеки един от посочените по-горе участници в

мултидисциплинарния екип набелязва и предлага на останалите от екипа конкретни задачи по случая, които да изпълни съобразно собствените си правомощия и в съответствие с нормативната уредба. Конкретните задачи за изпълнение следва да бъдат зададени така, че да може всеки участник да действа съобразно оперативната си самостоятелност, като изпълнението на конкретните дейности и задачи бъде подкрепено със съдействието на останалите участници и в същото време това да спомогне за крайния резултат – дългосрочна цел, която трябва да гарантира в най-голяма степен интереса на засегнатия ученик.

Ролята на социалния работник е свързана с проучване на семейната среда и предприемане на мерки за закрила. В същото време той има правомощията и ангажимента да консултира родителите, да подпомогне тяхната ангажираност в работата с ученика на равнище училище. Социалният работник може да консултира семейството, да насочи родителите и ученика към подходящи социални услуги и консултации.

Настоящият документ е обсъден и приет с решение на Педагогическия съвет на заседание № 6/13.02.2018 г.

